

L. 27.

1882 II, 20

ZONDAGSRUST.

TOESPRAAK

BIJ DE

Eerste Algemeene Vergadering der Nederlandsche
Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust,

te UTRECHT 28 April 1882,

DOOR

C. P. HOFSTEDE DE GROOT.

TE GRONINGEN BIJ P. NOORDHOFF.

1882.

Prijs 30 ct.; 10 ex. f 2; 25 ex. f 4; 50 ex. f 6; 100 ex. f 10; 200 ex. f 18.

ZONDAGSRUST.

T O E S P R A A K

BIJ DE

**Eerste Algemeene Vergadering der Nederlandsche
Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust,**

te Utrecht 28 April 1882,

DOOR

C. P. HOFSTEDE DE GROOT.

TE GRONINGEN BIJ P. NOORDHOFF. — 1882.

In de Bepalingen van de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust komen de volgende artikelen voor :

Art. 1.

De Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust stelt zich ten doel :

- a.* de volksovertuiging te versterken aangaande het hoog belang van Zondagsrust voor ieder in het bijzonder , voor het huisgezin en voor de maatschappij ;
- b.* te bewerken, dat de Zondag voor zoo velen mogelijk een rustdag kan zijn.

Art. 2.

De Vereeniging tracht haar doel te bereiken door :

- a.* het uitgeven van geschriften ;
- b.* het doen houden van voordrachten ;
- c.* alle andere wettige middelen , die aan haar doel bevorderlijk kunnen zijn.

Art. 4.

Leden der Vereeniging zijn allen , mannen en vrouwen , die tot bovenstaand doel willen medewerken , en zich verbinden tot een jaarlijksche contributie van minstens *f* 0,50.

Geachte Hoorders!

Wij heeten u welkom in deze vergadering, hartelijk welkom! Wij verblijden ons, dat gij aan onze roepstem gehoor hebt verleend en u met ons wilt vereenigen om de zaak van den Zondag te bespreken.

Den Zondag, „de parel der dagen,” zoo als de Engelsche tuinmansdochter hem noemt in haar bekrond antwoord op de prijsvraag naar de voordeelen van den Zondag voor de arbeidende klasse; den Zondag, die, waar men de zegeningen niet wil, die hij biedt, tot een zonedag bij uitnemendheid wordt en te weegbrengt, dat de geneeskundigen en de politie juist des Maandags de handen vol werks hebben; den Zondag, dien velen zich zelve niet gunnen, dien velen aan hunne medemenschen onthouden en die toch voor het stoffelijk en geestelijk welzijn van den enkelen mensch, van het huisgezin van den staat onmisbaar is.

Het is van deze overtuiging, dat wij uitgaan.

In de bepalingen, die ten grondslag liggen aan onzen Zon-

dagsbond en op grond van welke wij uwe medewerking hebben ingeroepen, is als ons doel uitgesproken :

„de volksovertuiging te versterken aangaande het hoog belang van Zondagsrust voor ieder in 't bijzonder, voor het huisgezin en voor de maatschappij.”

Vergunt mij dan allereerst in enkele trekken u te schetsen, waarin dat hoog belang bestaat.

Even onverbiddelijk als de wet is, dat arbeid voorwaarde is van vooruitgang, op elk gebied, even vast staat de regel, dat arbeid onmogelijk is zonder rust, zonder geregeld terugkeerende rust. Uwe spieren en zenuwen kunnen niet onophoudelijk in spanning zijn, zonder een groot deel van hunne veerkracht te verliezen. Gelijkmatische, eentonige arbeid, waarbij het voortdurend op dezelfde zenuwen en spieren aankomt, is, zoo als wij allen weten, in dubbele mate afmattend.

Nu hebben wij in de rust van den nacht, zoo als de ondervinding uitwijst, geen voldoende herstelling onzer verbruikte krachten. Dat een mensch in zeven dagen meer kan doen dan in zes, is onwedersprekelijk; doch daaruit volgt niet, dat hij in veertien meer kan verrichten dan in twaalf, en allerminst, dat hij in tien of twintig maal zeven, zonder verpoozing des Zondags, meer zou kunnen tot stand brengen, dan in tien of twintig maal zes.

De verrassendste proeven zijn hieromtrent bekend. Vrachtrijders, die, een halve eeuw geleden, met hunne zwaar beladen wagens, van de Middellandsche- naar de Oostzee togen, en weken voor die reis behoefden, hebben herhaaldelijk de proef genomen, sommigen met onophoudelijk door te reizen, anderen met zich en hun vee des Zondags rust te geven. De eerste week kwamen de zondagsreizenden hun tochtgenooten eenige uren vooruit, de tweede nog meer, de derde weder een aanmerkelijk deel wegs; maar met de zevende, achtste week was de schade ingehaald, met de negende of tiende waren de voerlieden, die

behoorlijk rust hadden genomen , het eerst , met krachtige paarden , aan de plaats hunner bestemming , terwijl de anderen later en met afgetobde dieren aankwamen.

Gelijke ondervinding hebben de huurkoetsiers te Londen opgedaan. Enkele eigenaars zijn uit hoogere beginselen , andere uit eigenbelang er toe gekomen , des Zondags aan paard en mensch rust te gunnen.

Iets dergelijks wordt verhaald van de landverhuizers , die , voordat de spoorwegen de beide kusten van Amerika hadden verbonden , maanden behoeften om Californie te bereiken. Men verdeelde zich daartoe in karavanen , die terstond de afspraak maakten om des Zondags al of niet rust te nemen. De op den Zondag rustenden bleven onvermoeid en wonnen het hun medereizigers telkens af.

Men heeft deze en dergelijke ervaringen tot opzettelijk onderwerp van studie gemaakt en bevonden , dat de mensch , bij geregeld voortwerken , elken dag een klein gedeelte meer kracht verbruikt dan hij den volgenden nacht herwint. Gaat dit voort , dag aan dag , dan vormt de massa kracht , waarover hij in honderd , twee honderd dagen te beschikken heeft eene langzaam afdalende reeks. Komt er evenwel een zevende rustdag tusschen beiden , dan wordt de verlorene kracht hersteld en blijft deze tal van jaren achtereen op dezelfde hoogte.

En wat aldus van het lie h a a m geldt , zou dit niet evenzeer op des menschen geestelijke vermogens van toepassing zijn ? Wat zou er worden van den mensch , die , tot rusteloozen arbeid gedoemd , voort moest werken , week uit- week in , jaar uit- jaar in , even als het voortgedreven rad eener nimmer rustende machine ? Wat kan de mensch , die den ganschen dag heeft gearbeid en al zijne spierkracht ingespannen , als hij des avonds moe ter nederzit en nauwelijks tijd genoeg heeft om een bete broods te nuttigen , -- wat kan hij doen tot ontwikkeling van zijn geest ? Bij welk onderwerp kan hij zijne aandacht bepalen ?

Hij kan immers dikwijls zelfs de genoegens van het huislijk leven ter nauwernood genieten.

Zoo is het met den arbeider, die in het zweet zijns aanschijns zijn brood moet eten, zoo ook met den man, die op ander gebied, elken dag zijne geestelijke vermogens moet inspannen. Merkwaardig zijn de getuigenissen van twee mannen, die om hunne onvermoeide werkkraft tot in den hoogsten ouderdom de wereld hebben verbaasd: PALMERSTON, die zijne frischheid van geest toeschreef aan de Zondagsrust, die hij altijd in acht had genomen, en GLADSTONE, die even stellig verzekert: „Ik werk op Zondag nooit!”

Vragen wij wat die Zondagsrust geeft? In een Heidensch land zou het niet zeer veel zijn. Doch wij leven nu niet in een Heidensch, maar in een Christelijk land. En in het Christenland, waar niemand zich geheel aan de geestelijke invloeden, die hem omringen, onttrekken kan, geeft de Zondagsrust allereerst dit, dat de mensch, in welk beroep, in welken stand hij geplaatst zij, gelegenheid heeft over zijn werk, over zijn lot, over zijn verleden en zijne toekomst na te denken.

Dit geeft die rust, dat, met het lichaam, ook de geest tot rust kan komen, eene rust, die de voorwaarde is voor ontwikkeling.

Dit geeft zij, dat de mensch zich kan verpoezen, dat hij zijne behoeften, zijne hoogere, zijne hoogste behoeften kan gevoelen, en allicht naar de gelegenheid grijpt om ze te bevredigen; — ja, dat het hem gaat als dien postbeambte in Genève, die, toen hem voor 't eerst na tal van jaren een vrije Zondag verleend was, eene kerk binnen trad en zich verbaasde een zijner kameraden, een der ergste vijanden van allen godsdienst, ook onlangs eerst van Zondagsdienst ontslagen, aldaar te vinden. „Men voelt dan toch,” zei de man, „dat daar, onder het vest, nog wat klopt.”

Wat aldus voor ieder mensch, zoowel voor zijne geestelijke als voor zijne lichamelijke gezondheid, onmisbaar is, kan voor 't huisgezin niet dan weldadig zijn.

Wij moeten, om dit wèl in te zien, ons trachten te verplaatsen in die gezinnen, welke de overgrootste meerderheid in iederen staat uitmaken: het gezin van den arbeidsman, van den handwerker, van elk die om den broode genoodzaakt is den ganschen dag te werken en hard te werken.

Waarin bestaat voor den zoodanige het familieleven? Vóórdat hij zijne kinderen heeft kunnen begroeten, is hij reeds vroeg aan den arbeid getogen; aan 't middagmaal ziet hij, als 't wel is, de zijnen voor korte oogenblikken terug; des avonds zijn, als hij thuis komt, de kleinen ter ruste.

Zoo gaat het, als de man werk heeft, onophoudelijk door; zoo wordt en blijft hij vreemd aan die hem het dierbaarst zijn. Alleen de Zondag brengt hierin verandering. Is 't hem vergund dien voor zich te behouden, dan kan hij hem óók hebben voor zijn gezin. Dan wordt dit een dag, waarop de leden van 't gezin, ouders en kinderen, samen kunnen leven, gelijk op geen anderen, samen zich vermeien in de heerlijke natuur, samen zich sterken in de gemeenschap met God, samen genieten, volop genieten van den vrijen dag.

En hierin komt vooral de beteekenis aan het licht van den Zondag als rustdag. Er zijn spoorwegmaatschappijen, die aan hunne werklieden, machinisten en andere beambten op of om de vijf dagen één dag vrijaf geven, — tramwegmaatschappijen, die dit om de tien dagen doen. Deze valt voor den een op Zondag, voor den andere op Maandag, op Dinsdag. Zijn de lieden daarmee in hun schik? Vraagt het hen zelve! Wat zullen zij met zulk een vrijen weekdag aanvangen? Hunne kinderen zijn ter school; voor hunne vrouw is 't een werkdag als altijd; hunne kameraden — ook zij werken. Als die dag op een Zondag valt, een dag dien zij met de hunnen kunnen genieten, een dag dat zij gemeenschappelijk zich vrij gevoelen,

dat de vader met zijn zoon ter kerk kan gaan, dat het gansche gezin kan wandelen en zij alegader zich kunnen ontspannen en vroolijk zijn, — dan heeft hij voor hen waarde.

Voor rust is rust noodig. Wie zijn rustdag genieten zal, moet dit met anderen, met de zijnen kunnen doen — anders is die vrije dag hem toch een verloren dag, in werkloosheid en verveling doorgebracht. Waar de arbeid, de harde strenge arbeid, in winkel, in smidse of op 't kantoor, de leden van 't gezin van elkander scheidt, is het de Zondag, en deze alleen, die hen weder vereenigt.

Reeds uit dit oogpunt is Zondagsrust van 't hoogste belang voor het huisgezin.

Maar er is meer. Als allen dien vrijen dag hebben, zullen zij dien ook met elkander willen besteden. Dan wordt door allen het werkpak afgelegd en 't zondagskleed voor den dag gehaald. Zindelijkheid en reinheid op kleet, op huis, op lichaam wordt door den Zondag bevorderd, — meer dan wij weten. Waar de Zondag niet meer in eere is, daar — allen die een blik hebben geslagen in dergelijke gezinnen weten het — daar is verwaarloozing, onreinheid, stoffelijke en zedelijke achteruitgang.

Behoef ik nog veel te zeggen over het belang, dat ook de maatschappij heeft bij Zondagsrust?

Als het den burger stoffelijk en geestelijk welgaat — komt dit niet der maatschappij ten goede? Als er welvaart woont in de gezinnen, voor welke de Zondag in waarheid de beste dag der week is, vaart ook niet de Staat daar wèl bij?

Dit spreekt zoo van zelf, dat het niet noodig moest zijn, er iets over te zeggen — en toch schijnt men het nog niet in te zien. Toch meenen velen, dat het ijveren voor Zondagviering wèl voegt aan de mannen der Kerk — 't is immers hun belang! — maar dat de Staat zich om den Zondag niet heeft te bekommeren. Laat mij het daarom u nog eens vragen, of het den Staat

in wijden omtrek, hielden aan de oude gewoonte vast; dáár werd de oven nooit koud, daar ging het werk ongestoord voort, altijd voort.

Maar na eenigen tijd bleek, dat de arbeiders in de nieuwe fabriek, die Zondagsrust in acht nam, met meer opgewektheid, met meer kracht, met meer ijver ook, hun moeilijke dagtaak volbrachten. De mededinging, die eerst onmogelijk scheen, was wèl vol te houden. En toen kort daarna eene daling in de glasprijzen aan de omliggende fabrieken groote schade veroorzaakte en hen zelfs dwong den arbeid te staken, konden de H.H. AMIABLE en Co. hunne zaken voortzetten niet alleen, maar kwam hunne fabriek in steeds grooteren bloei.

In papierfabrieken heeft men dezelfde ondervinding opgedaan. Deze werden, tot voor weinige jaren, tot die inrichtingen gerekend, voor welke staking van de werkzaamheden op den Zondag eenvoudig eene onmogelijkheid was. Een enkele fabriekant in Normandië beproefde evenwel zijn werkvolk de Zondagsrust te laten en — de zaak ging er even goed om. Anderen in 't zuiden van Frankrijk volgden. Weldra werd op eene groote vergadering van papierfabriekanten te Neurenberg door de 124 aanwezigen besloten aan den Zondagsarbeid een einde te maken.

Dit besluit vond later tegenspraak bij één papierfabriekant in Saksen. Hij kwam, zeide hij, op voor zijne arbeiders. Die deed men te kort. Men ontnam hun een zevende deel van hun loon. Dat was, naar zijn beweren, onrecht. Toen heeft een aantal arbeiders in een aan de papierfabriekatie gewijd maandblad de verklaring afgelegd, dat die menschlievende Saksische fabriekant zich vergiste. Zij hadden vroeger zeven dagen gewerkt en ook voor zeven hun loon ontvangen; doch nu zij een halfjaar lang één dag minder hadden gearbeid en hun weekloon met $\frac{1}{7}$ verminderd was, waren zij toch niet armer; zij konden even goed rond komen; zij gevoelden zich bovendien frisscher, sterker, opgewekter bij den arbeid. En mocht de Saksische fabriekheer meenen, dat zijne arbeiders dat zevende deel van hun

weekloon inderdaad niet zouden kunnen derven, dan moest dit hieraan te wijten zijn, dat hij ze niet voldoende betaalde.

Velen uwer weten, uit eigen aanschouwing, dat op de groote wereldtentoonstellingen, onder anderen te Parijs, de Engelsche en Amerikaansche inzenders hunne uitgestalde voorwerpen tegen den Zondag met groote kleeden overdekten, hunne kasten sloten en hunne machines lieten stilstaan. Dit wekte de ergernis van velen, die juist den Zondag voor het bezoeken der tentoonstelling hadden uitgekozen; de dagbladen dreven er den spot mede; men had er week aan week den mond vol van. Doch niets van dit alles bracht die inzenders van hun stuk. Van den Maandag tot den Zaterdag waren zij de beleefdheid zelve, om alle bezoekers elke gevraagde inlichting te geven — des Zondags echter waren zij niet in het tentoonstellingsgebouw, zij, evenmin als hunne bedienden.

Eenige weken later evenwel bleef menige inzender uit Frankrijk zelf, of uit andere landen, in gebreke om op den Maandag zijne machines te laten werken. In plaats van den Zondag, die hun onthouden was, hadden de werklui, nu deze, dan gene, den Maandag genomen. Rust immers behoefden zij, was het niet op den eenen dan op een anderen dag. Het is de „blauwe Maandag,” de „St. Lundi,” die aan de arbeidgevers meer werkkrachten ontroofd, dan de Zondag. Menige fabrikant heeft, tengevolge van de beweging der laatste jaren ten gunste van den Zondag, er in toegestemd den vrijen Zondag te geven, — mits zijne arbeiders hem den Maandag niet ontnemen.

De overtuiging aangaande de onmisbaarheid van Zondagsrust is thans ook zoo algemeen, dat PROUDHON schrijven kon: „In de Zondagviering is het vruchtbaarste beginsel van onzen maatschappelijken vooruitgang gegeven; het is onder begunstiging van den Zondag dat onze toestanden zullen worden hervormd.” En ziet hij de Zondagsviering bedreigd; hij vreest niet. Het groot belang, dat de arbeidende klasse bij den Zondag heeft, is hem een waarborg, dat deze dag ten slotte in eere zal blijven.

ook raakt, als zijne burgers in de kracht van hun leven worden afgebeeld in den dienst van eigenbelangzuchtige meesters? De Staat, die den kinderarbeid beteugelt, die op volksgezondheid in fabrieken het oog houdt, die de algeheele ontzenuwing des volks door den sterken drank tracht te keeren, die met prijslijke zorg er voor waakt, dat onze kinderen niet in bedompte, maffe, vochtige scholen worden onderwezen, die op zoo menig gebied een open oog heeft en moet hebben voor wat de welvaart zijner leden schaadt of bedreigt, — hij zou het oog sluiten voor het hoog belang van Zondagsrust?

Ik vraag hier thans niet wát de Staat, vertegenwoordigd door de verschillende besturende of wetgevende machten in deze heeft te doen, — maar dit wensch ik, dat het groot maatschappelijk belang van den Zondag niet worde over het hoofd gezien. In Amerika en in Engeland is men trotsch op zijne Zondagviering — een wijze van Zondagviering die ik voor mij, ook al ware zulks mogelijk, in Nederland niet zou willen ingevoerd hebben. Maar afgezien van het kleingeestige en vormelijke, dat de Zondagviering in gindsche landen veelal aankleeft, is er in de wijze, waarop een geheel volk daar den Zondag in eere houdt en den Zondag niet wil missen, iets verhevens en eerbiedwekkends.

Wat dunkt u van deze dagorder van den edelen LINCOLN, 15 Nov. 1862, in den aanvang van den strijd tegen de Zuidelijke Staten gegeven:

„Wij President, Opperbevelhebber van leger en vloot, wenschen en willen, dat de Zondag behoorlijk worde in acht genomen door soldaten en officieren van de land- en zeemacht. Het belang van den wekelijkschen rustdag, zoo voor den mensch als voor het dier, — de heilige rechten der Christensoldaten, — de eerbied voor het gevoelen van geheel een volk, — de gehoorzaamheid aan Gods wetten, — dit alles eischt, dat de werkzaamheden op den Zondag, in leger en vloot, tot het volstrekt noodzakelijke worden beperkt. De krijgstucht en het karakter

der nationale legers mogen niet lijden, evenmin als de zaak, waar zij voor strijden, in gevaar mag worden gebracht door ontheiliging van den dag en den naam van den Almachtige.”

Uit Engeland wil ik twee mannen als getuigen oproepen, die waarlijk niet als dompers of achterblijvers kunnen worden uitgekreten: JOHN BRIGHT en MACAULAY.

JOHN BRIGHT, thans minister, destijds lid van het Parlement, zeide in eene rede over dit onderwerp: „Het karakter en de vastheid van ons volk evenzeer als de vooruitgang der natiën, hangen, meen ik, voor een goed deel af van de wijze, waarop de rustdag, die bij uitstek voor de behoeften der menschheid berekend schijnt, wordt gebruikt.”

MACAULAY zegt, eveneens in eene Parlementsrede over dit onderwerp: „Ofschoon wij, reeds eeuwen lang, één dag van de zeven onze rust hebben genomen, staat het vast, dat wij er niet armer door zijn; integendeel, wij zijn er rijker door geworden. Die dag van rust is geen verloren dag. Als de arbeid is gestaakt, als de kar stilstaat in de loods, als de Beurs in een doodsch zwijgen is gedompeld, als de rook der schoorsteen niet langer opstijgt in de lucht, dan wordt er een werk volbracht, dat even belangrijk is voor den rijkdom van het land, als al het overige wat er plaats heeft op de allerdrukste dagen der week. De mensch, die voortreffelijkste van alle machines, herstelt en vernieuwt zijne krachten, terwijl hij rust van den arbeid, en des Maandags keert hij naar zijn werk terug met helderder geest, met nieuwen lust en met geheel verjongde krachten.”

Op merkwaardige wijze wordt dit woord van den grooten geschiedkundige door de ondervinding van velen bevestigd. Een paar voorbeelden mogen volstaan.

In 1872 vereenigde zich een drietal werklieden, te Chenée, in België, tot het drijven eener glasblazerij voor eigen rekening. Bij ondervinding kenden zij den vloek van den Zondagsarbeid; zij besloten dien af te schaffen. Dit ging niet zonder stoffelijk nadeel; hunne vroegere patroons, even als alle glasfabriekanten

Heb ik u in enkele trekken het hoog belang van Zondagsrust voor den enkelen mensch, voor 't gezin en voor de maatschappij trachten te schetsen, — thans kom ik tot hetgeen wij in ons Art. 1 als ons doel hebben te kennen gegeven: „wij willen de volksovertuiging omtrent dat hoog belang versterken.”

Er bestaat op dit punt eene volksovertuiging, die niet te miskennen is en zich bij sommige gelegenheden krachtig uit.

Niet zóó sterk, als bij onze overzeesche broeders. Maar toch onbewimpeld genoeg om hem, wien Zondagsviering ter harte gaat, met vreugde te vervullen.

Ik kan wijzen op de goedkeuring die ons streven allerwege heeft gevonden, op de ondersteuning der pers, op uwe tegenwoordigheid aan deze plaats, op zoo menig blijk van aanmoediging, dat wij, dikwijls geheel ongezoekt, mochten ontvangen. Zal ik spreken van die bejaarde vrouw, welke al den vloek van den Zondagsarbeid in eigen kring had leeren kennen, en die, op haar ziekbed vernemende, dat er iets voor de Zondagsviering werd begonnen, weenende haar dank aan God uitsprak? Of zal ik het aanbod vermelden, mij door een Nederlander uit den vreemde gedaan, een man mij persoonlijk zoo vreemd, dat hij zelfs niet wist waar ik woon, doch die mij de toezegging gaf tot de oprichting dezer Vereeniging *f* 200 bij te dragen?

Doch dit, en veel dergelijks, dat ik met stilzwijgen voorbij moet gaan, bewijst tevens, dat het noodig wordt geacht, hoog noodig, de volksovertuiging op dit punt te versterken.

Immers niet alleen de Zondagsrust, maar ook de volksovertuiging omtrent het hoog belang van Zondagsrust wordt op ernstige wijze bedreigd.

De Zondagsrust wordt bedreigd. Zij wordt aan duizenden en duizenden onthouden, ontroofd.

Er is in ieder beschaafd land eene klasse van menschen, die in dienst van het publiek werkzaam zijn en ten behoeve van

dat publiek gereed staan en dikwijls moeten staan, bij dag en nacht, op werk- en op Zondag.

Daar is voor een deel niet aan te veranderen.

De behoeften voor ons dagelijksch leven eischen ook op den Zondag bevrediging. De landbouwer kan zijn vee niet ongevoerd laten. Geen huisgezin kan den geregelden aanvoer van melk missen. Wij leggen, ten behoeve onzer godsdienstoefeningen, beslag op den dienst van een groot aantal personen. Ten bate van hen, voor wie ontspanning in de vrije natuur op den Zondag levensbehoefte is, moeten anderen van hun Zondagsrust inboeten. Post, telegraaf, spoordienst eischen, zelfs in het puriteinsche Schotland, waar bijna alle verkeer op den Zondag stilstaat, den arbeid van duizenden.

Maar behoeft daarom de Zondagsarbeid zulke afmetingen aan te nemen, als tegenwoordig het geval is — niet alleen in het buitenland, maar ook in ons Vaderland?

Tot de werkzaamheden onzer Vereeniging zal ook behooren, de gegevens bijeen te brengen omtrent die talloos velen, die door onze beschaafde maatschappij tot een slavenleven zijn gedoemd. Ik kan thans slechts enkele cijfers noemen, zonder orde of samenhang, en toch welsprekend genoeg.

Eergister ontmoette ik een postbode. „Hoe gaat het?” was mijne vraag. „Hebt gij Zondags ook vrij?” — Neen, Meneer. — „Nooit?” — Neen nooit! — „Hoelang is dit al?” — Veertien jaar. — Bij wijze van gunst was hem toegestaan om, op eigen kosten, des Zondags een ander voor hem te laten loopen. Zelf beurde hij elken dag *f* 1.10, aan dien plaatsvervanger moest hij *f* 1.50 betalen. Voor 52 maal 40 cent, waar bij nog kwam het gemis van het eigen daggeld, dus in 't geheel voor acht en zeventig gulden, kocht die man uit het volk zich jaarlijks het voorrecht des Zondags vrij te zijn.

Men begroot het aantal dezer postboden, die hun vasten loop naar onze dorpen hebben, op duizend.

Doeh het juiste aantal dezer mannen doet minder ter zake

dan het ontzettende feit, dat dezelfde beschaving, die aan het meest afgelegen gehucht het voorrecht verschaft om elken dag zijne brieven en couranten te krijgen, een evenredig aantal mannen doemt tot een leven in nimmer afgebroken arbeid. In Engeland staat het aan het publiek vrij des Zondags geen brieven te ontvangen en kan eene gemeente, bij meerderheid van $\frac{2}{3}$ der stemmen, de postboden van hun Zondagsarbeid ontheffen.

Hoe het verder met onze ambtenaren bij de posterijen en den telegraafdienst en met het talrijke daar gebezigd personeel gesteld is, durf ik niet gissen. De gunstige bepalingen ten opzichte van den postpakketdienst, die slechts ééne bestelling op den Zondag toelaten, verhinderen niet, dat er des Zondagsmorgens nog veel te bestellen is. De vorige week waren hier, te Utrecht, van ééne zijde alleen, zestig pakjes aangevoerd, die des Zondags, met het van andere kanten aangekomene, moesten worden rondgebracht. — Men kan vragen: duldde dat geen uitstel? Moesten daarvoor zoovele bestellers hun Zondagmorgen geven? Is het inderdaad in het belang van den Staat, dat zijne ambtenaren worden afgebeuld ten dienste van een nimmer tevreden publiek?

Maar dit is nog slechts een deel van 't geen, naar mijne overtuiging, noodeloos op de schouders van ons postpersoneel wordt gelegd. In Frankrijk heeft de minister der posterijen, COCHERY, reeds twee jaar geleden gelast, dat ieder postambtenaar om den anderen Zondag vrij zou moeten zijn. In Londen vreest de handel niet voor schade, als de brieven van Zaterdagavond tot Maandagmorgen ongeopend en onbezorgd blijven. Er zijn huizen, die dagelijks 3000 brieven ontvangen, doch deze des Zondags niet willen bezorgd hebben. En hier meent men reeds zeer vrijgevig te zijn, als de bestellingen des Zondags van acht tot op zes of zeven worden ingekort!

Nog treuriger is het gesteld met de Zondagsrust bij de spoorwegmaatschappijen. Hoe diep het kwaad dáár is ingedrongen, weet ik nog niet. Vraagt ge een conducteur, een machinist,

een baanwachter — of zij des Zondags, of liever, hoe dikwijls zij des Zondags vrij hebben, dan ontvangt ge bedroevende berichten. Sommigen zullen u, even als de tramwegeconducteurs en koetsiers in deze stad, antwoorden: nooit! Anderen hebben den vierden, den vijfden Zondag vrij; anderen hebben elken vijfden dag, onverschillig of deze op een Zon- of werkdag valt, voor zich, nadat zij namelijk den vierden dubbelen dienst hebben verricht. Een baanwachter, hier in den omtrek, had verleden jaar altijd dienst gedaan, behalve op vijf vrije Zondagen! Van sommigen is het lot iets beter, van anderen nog erger. En toch wordt aan die mannen, wier opmerkzaamheid onafgebroken wordt bezig gehouden door tal van seinen, die van rechts en links tot hen komen, wier geest bijna wordt afgestompt door weken en maanden langen dienst, de zorg opgedragen voor de veiligheid van duizenden.

Een van de schromelijkste misbruiken in deze is, dat, althans op het Noordernet der Staatsspoorwegen, ook op den Zondag geregeld een of twee goederentreinen vertrekken, die natuurlijk hun personeel vereischen voor het gereed maken van den trein en ook op de kleinste stations en wachtposten het laatste uur van den chef of wachter in beslag nemen. Men zegt, dat de Maandagsche goederentrein weinig beteekent, omdat de lange Zondagsche hem is voorafgegaan.

Ik ben onwillekeurig van den publieken dienst op het terrein van de bijzondere ondernemingen overgegaan. Hoeveel inbreuk wordt ook daar gemaakt op de Zondagrust! Er zijn nijverheidsondernemingen, waar het werk des Zondags evenmin stil kan staan, als de boer zijne koe ongemolken kan laten; — daar kan niemand iets aan veranderen; wat er geschieden moet, dat moet geschieden. Maar er zijn ook, waar buiten strikte noodwendigheid een groot personeel aan 't werk wordt gehouden, dat wel eens klaagt en ontevreden is, doch telkens weer eindigt met te bukken voor de ijzeren noodzakelijkheid om te leven, om 't brood te winnen voor vrouw en kroost.

Wat mij echter in dit alles het bedenkelijkst voorkomt is dit: niet alleen de Zondagsrust wordt velen ontnomen, maar ook de volksovertuiging omtrent het hoog belang van die rust wordt verzwakt.

Sedert de stoom in dienst is gekomen van onze nijverheid en ons geheele leven door dien stoom wordt beheerscht, heeft men gemeend, dat, waar hij gebiedt, alles, ook de Zondag moet gehoorzamen. Men is gewend geraakt aan dat rusteloos voortjagen, men heeft leeren berusten in de verwoestingen door dien stoom aangericht niet alleen in onze tuinen en parken, maar ook in onze vrome gewoonten en ons huislijk leven.

Duizenden, die de wijze, waarop de Zondagsrust geschonden en Zondagviering onmogelijk wordt, betreuren, schijnen zich er toch in te voegen, als in een noodzakelijk kwaad. Dit nu is het ergste van alles. Het is een kwaad, dat onherstelbaar verlies toebrengt aan den in onafgebroken arbeid voortgedreven mensch, dat zijn lichaam sloopt, zijn geest verstompt, zijn ziel te gronde richt; dat zijn huislijk leven verwoest, dat den staat, die alleen bloeien kan als het zijn burgers wel gaat, ondermijnt — maar het is geen noodzakelijk kwaad.

Neen, wij behoeven ons daar niet bij neer te leggen, dat een heirleger van ambtenaren en ondergeschikten wordt opgeofferd aan de eischen van een publiek, dat uit geldzucht of genotzucht den Zondag niet viert en er geen bezwaar in ziet hem te onthouden aan zijne medemenschen.

Wij behoeven het niet lijdelijk aan te zien, dat men niet alleen de beurzen maar ook het lichaam en de ziel van onze medeburgers exploiteert, ten einde op den Zondag toch geen enkel gemak minder te hebben dan elken anderen dag of aan de arme aandeelhouders niet $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{2}$ procent minder uit te keeren.

Wij behoeven niet te zwijgen en wij mogen het ook niet, als de onzijdigheid van den Staat zóóver wordt uitgestrekt, dat hij niet zou mogen en moeten opkomen voor de rechten van zijne burgers, die, in afhankelijken toestand van hunne broodheeren, zich elke voorwaarde en elken last moeten getroosten.

Als burgers, als Christenburgers, die niet willen, dat er misbruik wordt gemaakt van de macht, die het geld geeft over allen die het missen, willen wij medewerken om hen tot hun recht en tot het genot van hun recht te helpen, en verheugen wij ons, dat er van de zijde der Socialisten, al is het met wrevel en haat, rond en open wordt gezegd: „De Zondagsarbeid is het toppunt der maatschappelijke tirannie.”

Mag het ons gegeven worden de volksovertuiging, die, God zij dank, nog lang niet is uitgedoofd, te versterken aangaande het hoog belang van Zondagsrust voor ieder in het bijzonder, voor het huisgezin en voor de maatschappij, dan zal de weg gebaad zijn voor het in de tweede plaats genoemde doel van ons streven: „te bewerken, dat de Zondag voor zooveel mogelijk een rustdag kunne zijn.”

Voor allen kan hij dit niet zijn — dit is duidelijk, daarom zeggen wij: „voor zooveel mogelijk.”

Maar het is even duidelijk, dat er hervormingen mogelijk zijn, waardoor de Zondagsrust het deel wordt van een veel grooter aantal menschen, dan thans haar genieten.

Zonder opofferingen kan dit niet. Maar wat opoffering schijnt, is, naar mijne heilige overtuiging, in vele gevallen eenvoudig het ophouden van een misbruik, het niet langer, ten eigen bate, genot of gemak, beslag leggen op de rust van een ander.

De vraag is: hoe zullen we dat bewerken?

Door de twee machten, die de wereld beheerschen: de pers en het woord.

Daardoor kunnen en willen wij werken op de publieke meening en, wat nog meer zegt, op het publieke geweten. Voor enkele misbruiken is het voldoende er op te wijzen, om ze afgeschaft te krijgen. Voor andere is er meer aandrang noodig, voor andere ernstige strijd.

De Zondagspleiziertreinen zijn verdwenen uit onze volksgebruiken en 't zijn alleen de kroeghouders, die er schade bij hebben geleden.

De goederentreinen op den Zondag zijn in Zwitserland opgeheven en ook in ons land zullen de spoorwegmaatschappijen eenmaal een einde moeten maken aan dit en menig ander misbruik.

De postpakketdienst op Zondag is beperkt — hij zal, ik hoop het, bij eenigen aandrang geheel ophouden.

Inkrimping van post- en telegraafdienst, waardoor aan alle daarbij aangestelde ambtenaren, op vaste tijden, geheel vrije Zondagen verzekerd worden — waarom zou ook hieromtrent de volksgeest zich niet zoo krachtig kunnen uitspreken, dat de regeering begreep er toe te moeten overgaan?

Dat bij concessiën, door gemeente, provincie of het rijk te verleen, met den eisch van Zondagsrust rekening worde gehouden, acht ik volstrekt niet tot de onmogelijkheden.

Wettelijke voorschriften tot beperking van den Zondagsdienst bij bestaande ondernemingen, tot verbod van Zondagsarbeid, althans voor kinderen, in fabrieken, — en velerlei bepalingen tot bescherming van de zwakkeren, schijnen mij voor de hand te liggen.

Doch bij dit alles zullen wij het woord in gedachtenis houden: *Vanae sine moribus leges!* Elke wet is ijdel, die niet worteld is in de ziel van het volk.

De voortreffelijkste voorschriften zullen ontdoken worden, tenzij het publiek van de deugdelijkheid er van overtuigd is en medewerkt, dat ze ten uitvoer worden gelegd. Daarin is ook de kracht van de Engelsche en Amerikaansche Zondagviering gelegen, dat het volk van dien Zondag geen afstand wil doen.

Roepen wij u op, om u bij ons aan te sluiten, wij doen het waarlijk niet ten einde door adressen storm te loopen op de wetgevende machten, alsof van wetten alle heil ware te wachten; — neen, in de volle bewustheid, dat het kwaad van den Zondagsarbeid alleen door vereende kracht kan bestreden worden, vragen

wij de hulp van welgezinden, van vele, zoo mogelijk van alle; in de overtuiging, dat er zonder medewerking der hoogere machten weinig kan worden tot stand gebracht, zullen wij niet ophouden wegneming van misbruiken daar te vragen, waar dit noodig is; — doch wij zijn er niet minder van doordrongen, dat er in deze, gelijk in alle zaken, alleen kracht kan uitgaan van eene heilige overtuiging aangaande de noodzakelijkheid, dat een Christenvolk geholpen moet worden aan zijn Zondagsrust.

Kracht gaat er alleen uit van hem, voor wien de Zondag, om den schat van zegeningen, die hij verspreidt in hart en huis, tot in de nederigste en laagste kringen der maatschappij, „de parel is der dagen;” van hem, voor wien het gewetenszaak is geworden zijn evenmensch, ook maar in iets, in 't volle genot van dezen dag noodeloos te hinderen.

Zijn de leden onzer Vereeniging van dezen geest bezielde, dan zullen zij nooit vertragen in het uitlokken van wettelijke bepalingen tot bescherming der zwakken, — dan zullen zij ook sterk zijn in het oefenen van zedelijken drang tot in acht nemen van den Zondag, — dan zal deze Vereeniging Zondagsrust bevorderen en den weg banen tot hooger doel, tot Zondagsrust in den hoogsten zin, tot Zondagsvrede en Zondagsvreugde.

Het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van *Z o n d a g s r u s t* bestaat uit de volgende personen :

Dr. C. P. HOFSTEDE DE GROOT, Hoogl. te Groningen, *Voorzitter*.

S. H. BUIJTENDIJK, Pred. te IJsselstein, *Ondervoorzitter*.

J. R. STEINMETZ, Majoor v. d. Prov. Staf te 's Gravenhage, *Penningmeester*.

P. M. KELLER VAN HOORN, Pred. te Dordrecht.

Jhr. Mr. M. J. SCHURBECQUE BOEIJE, Pres. der Rechtb. te Zierikzee.

H. P. SCHIM VAN DER LOEFF, Pred. te Gouda, *Secretaris*.